

Bölüm 5

CUMHURİYET'İN YÜZ YILINDA KAMU MALİYESİNDE ÖNEMLİ GELİŞMELER

Ahmet SOMUNCU¹

1. Giriş

Genç Türkiye Cumhuriyeti topraklarının büyük kısmını kaybetmiş, elde kalan Anadolu coğrafyasının da önemli bir kısmı işgal altındaki Osmanlı Devleti geriye ağır bir ekonomik ve mali miras bırakmıştır. Bir yandan, yüzyıllar boyu süregelen kapitülasyonlar, bir yandan Batı ülkelerinden alınan yüksek faizli borçlar, tarıma dayalı verimsiz bir vergi sistemi Osmanlı Devleti'ni siyasi ve mali olarak çöküşe sürüklemiştir.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in azim ve kararlığı ve Anadolu halkının yokluklar içinde başlayan topyekûn Kurtuluş Mücadelesi, 23 Nisan 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile milli iradenin kararlılığını tüm Dünya'ya göstermiştir.

29 Ekim 1923'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti İdaresi, Millî Mücadele sırasında malî bağımsızlığını ilân ederek işe başlamış ve Lozan Antlaşması bu malî bağımsızlığın tanınmasına ilişkin senet olmuştur. Malî bağımsızlığın kazanılması için kapitülasyonların kaldırılması için hızla adımlar atılmaya başlanmıştır. Düyun-u Umumiye'nin ödeme planına bağlanması, Reji İdaresi'ne

¹ Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, asomuncu@nny.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-6373- 4840

Diğer taraftan, vergi harcamalarının fazla olması, dolaysız vergilerde beyan ve tahsilatın etkin olmayışı, çok sık çıkarılan vergi affı ve yapılandırma kanunları, vergi sistemindeki ve mevzuattaki karışıklığın giderilememesi, vergi denetiminin performansının düşük olması diğer olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan hükümetlerin bütçelerinin bu hükümetlerin kendi vizyon ve amaçları çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk bütçeleri denk bütçeler olmuş hatta bütçelerin fazla verdiği dahi görülmüştür. 1924- 1934 yılları arasındaki bütçelerin, sekiz yılında kesin hesap sonuçları fazla ile 1933'de denk olarak kapanmıştır. 1925 yılında Aşar Vergisi yürürlükten kaldırılması sebebiyle oluşan bütçe açığı söz konusu olmuştur. Büyük bir savaştan yeni çıkmış, Osmanlı Devleti'nden devralınan borçların dahi ödendiği bu yıllarda denk bütçe ilkesinden hemen hemen hiç taviz verilmemiştir.

1950'li yıllardan itibaren iyi yönetilmeyen maliye politikalarının sonucunda IMF'nin önerileri doğrultusunda hazırlanan bütçelerin hemen hemen her hükümet döneminde tekrarlanan bir model olduğu görülmektedir. Türkiye'nin yüz yıllık tarihinde kurulan hükümetlerin bütçeleri, bazı yıllar dışında hep açık vermiş ve kamu finansman ihtiyacı borçlanma yoluyla kapatılmaya çalışılmıştır. Borçlanma dışında, bütçe açıklarının kapatabilmek ve ek gelir sağlamak amacıyla bazı yıllarda olağanüstü vergiler, ek vergiler ve yeni vergiler konulmuş, hatta Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur. Konulan vergiler ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden oluşmuştur. Dolaysız vergilerden gelir üzerinden alınan vergiler alanında yapısal bir reform yapılamamıştır. Özellikle gelir vergisi, daha çok ücretlilerden stopaj yoluyla kesilen gelir vergisi dışındaki tüm gelirleri kavrayacak beyana dayalı bir yapıya kavuşturulamamıştır. Keza aynı durum zirai kazançlar için de geçerliliğini korumuştur. Sermaye gelirlerini oluşturan faiz, kâr payı gibi menkul sermaye iratlarında stopaj oranları çok düşük veya sıfır olarak uygulanmış, aynı zamanda da beyan dışı bırakılmıştır. Bunun sonucu olarak, beyana dayalı gelir vergisi toplam vergi gelirleri içinde her zaman düşük paya sahip olmuştur. Devletin gelir bütçesinde dolaylı vergilerin vergi adaletinin gözetmeyen ağırlığı hissedilmiş, bu durumun düzeltilmesi için kapsamlı bir yapısal vergi reformu yapılamamıştır.

Kaynakça

- Ay, H. & M.L. Haydanlı (2018), "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'de Vergi Yüğü ve Gelir Dağılımının Analizi", *Sosyoekonomi*, 26(38), 53-70.
- Batı, M. (2023) *Vergi Reformları ve Öneriler*, Türkiye Barolar Birliği Yayını
- Beşel, F. (2017). Türkiye'de Vergi Denetiminin Çeşitli Göstergeler ile Analizi, *Sayıştay Dergisi*, (107), 65-98.

- Bozkurt, B. (2011), Türkiye’de 1960 – 1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı).
- Coşar, N. Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası, *A.Ü. SBF Dergisi*, 2005, 60, (1), 29- 58 (1)
- Çalcalı Ö. (2012), Türkiye’de Bazı Ülkelerde Vergi Reformlarına Bakış, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* , 4 (7) , 36-62.
- Çörtük, O. (2006), *Türkiye-İMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi*, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü Yayını.
- Eğilmez, M. 2008 Krizi Üzerine- <https://iktisatvetoplum.com/2008-krizi-uzerine-mahfi-egilmez-itd-120/>, E.T:21.09.2023.
- Giray, F. (2010), *Maliye Tarihi*, Ezgi Yayınları.
- İyidiker, H. (2001), Küreselleşme Sürecinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Kamu Harcamaları 1980 -2000, Türkiye 16. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 28-31 Mayıs, 2001, ss.69,82.
- Kanca, O. C. (2012), 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 19.
- Kara, S. (2007), Türk Anayasası’nda Bütçe ve Kesin Hesap Kanunları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı.
- Karagöl, E. T., Ortakaya Ü. İ. (2014), *Geçmişten Günümüze Kamu Maliyesi*, Seta Yayınları, Ankara.
- Karahanoğulları, Y. (2017), Kronik: Türkiye’de Kamu Maliyesinin Dönüşümü: 1998-2017, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (1), 259-289. Doi: 10.1501/SBFder_0000002445
- Kaya, D. G., Durgun, A. (2009), 1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, Mayıs, 233, 234.
- Kıvanç, H.H. (2008), Vergi Reformunun Çerçevesi ve Türkiye’deki Gelişimi , *Vergi Dünyası Dergisi* , 323, 153-163.
- Köse, S. (2002), 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması, *Planlama Dergisi, DPTnin Kuruluşunun 42nci Yılı Özel Sayısı*, 119-128.
- Konukman, A. (2004). *Cumhuriyetten Günümüze Bütçeler*. Ankara. Türk-İş Yayınları.
- May, H. M. (2009) Türk Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Yıl: 12, Sayı: 133, Ocak <https://www.mevzuatdergisi.com/2009/01a/01.htm>
- Müderrişoğlu A. (1994), Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, *Atatürk Yolu Dergisi*, (4) 13, .27-53.
- Özsoyulu, A.F. Ünlükaplan,İ., Gedik, M.A. (2010), *Küresel Kriz ve Türkiye*, Karahan Kitabevi
- Öz, S. (2017), Türkiye’de 1980 Sonrası Maliye Politikaları ile Gelir Dağılımı ve Sosyal Adalet Arasındaki İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Saygılıoğlu, N. (2023) Vergiyi Toplamıyoruz Harcıyoruz, <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/vergiyi-toplamiyoruz-harciyoruz/712910>, Erişim tarihi: 25.10.2023
- Sevim, A. (2004), Yeni Türk Lirası’nın (YTL) Muhasebe Uygulamalarına Etkileri Ve Yapılması Gerekenler, *Mevzuat Dergisi*, 7, (84), <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/12a/02.htm#>), Erişim Tarihi: 15.10.2023

- Somuncu A., Ağaya S. (2014). “Vergi Denetiminde Yapısal Dönüşüm: Türkiye’de Vergi Denetiminde 1999-2014 Yıllarının Değerlendirilmesi”, 12th International Conference On Knowledge, Economy & Management / ICKEM 2014, Antalya, Türkiye, 27-30 Kasım 2014, ss.843-870.
- Somuncu A. (2013). “Türk Gelir İdaresinin Mükellef Odaklı E-Vergi Hizmetlerinin Gelişiminin Değerlendirilmesi”, ICKEM 2013- 11th International Conference on Knowledge, Economy & Management, Valetta, Malta, 27-30 Kasım 2013.
- Somuncu, A. (2014). Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi: Hukukî Yapı ve Uygulamanın Değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (43), 133-173. <https://doi.org/10.18070/euiibfd.12825>
- Saraçoğlu, F. (2009), 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası, *Maliye Dergisi*, (157), 131-149.
- Şahin A. (2001), 1980 Sonrası Harcama Politikaları, 16. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 28-31 Mayıs, ss.25-32.
- Şahin, H. (1990). *Türkiye Ekonomisi*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- Şengül, S. (1997). “Bir Hurafe: Kayıtdışı Ekonomi”, İmaj Yayınları.
- Şimşek, H. A. (2007), Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2007, (44), 512, 52-68.
- Takım, A. (2011), Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikalar, *Maliye Dergisi*, (160), 154-176.
- Taş, R. (1995), Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem (1923.1980) Gelişiminin Yapısal ve Oransal Analizi Yöntemleriyle Değerlendirilmesi, *A.Ü. SBF Dergisi*, Yıl 1995, (50), 01, 355-382.
- Tekerek, M. (2012), 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Yereli, A.B. (2001), Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Maliye Biliminde Yaşanan Gelişmeler, Atatürk’ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu, Ed.: B. Yediyıldız, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 8-10 Kasım, Ankara, 293-312.
- Yıldırım, R., Yıldırım, E. (2001), 1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, 16. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 28-31 Mayıs, ss. 7-25.
- Yılmaz, G. (2009), Türkiye’de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (XXVII), (II), 297-328.
- Yılmaz, Z. (2007), Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Siyasi Açından I. Ve II. Menderes Hükümetleri 1950- 1954Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye, Master tezi.
- Yükseler, Z. (2009), *Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu*, TCMB Yayını.

İnternet kaynakları

URL-1: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/> E.T: 21.10.2023.

URL-2: <https://www.ahmetburcinyereli.com/> E.T: 11.10.2023.

URL-3: <https://www.akparti.org.tr/>E.T: 01.10.2023.

URL-4: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-c-d10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640>, E.T:11.09.2023.

URL: 5/ <https://www.muqladevrim.com.tr>, E.T.02.09.2023

URL-6: <https://www.gib.gov.tr>, E.T: 05.10.2023

URL-7: <https://www.tcmb.gov.tr/E.T.01.09.2023>